

Idas svarta ask

En berättelse från 1890-talets Söderköping

"Den får ej förtigas"

Så avslutade Söderköpings-Posten den 6 juni 1890 en artikel om en tragisk och dramatisk händelse, som tilldrog sig i 1890-talets Söderköping.

Min mormors mor, Ida Rydeberg, upplevde i sina unga år denna tragedi och i en ask sparade hon tidningsurklipp, brev, 1890-års almanacka med anteckningar, några foton, dikter med mera.

När jag för några år sedan hittade och öppnade denna ask förstod jag vilken tragedi Ida hade gått igenom som ung. Asken, omknuten med ett snöre, var svart på utsidan, men även innehållet var svart och dystert. Därför har jag kallat asken "Idas svarta ask". Upptäckten av asken blev startskottet för min släktforskning.

"Idas svarta ask"

Den 13 november 2013 på en berättarrafton i S:t Ragnhilds Gilles regi på biblioteket Stinsen berättade jag om detta under rubriken "Idas svarta ask" och Lena Carlsson läste högt ur brev och dokument. Det är den berättelsen jag nu ska återge.

Att berätta och skriva om Idas svarta ask offentligt har inte varit självklart för mig. Innehållet är ju mycket personligt. Vad skulle Ida tycka och säga om hon fick läsa den här artikeln? Skulle hon bli arg och upprörd? Kanske, men jag är inte helt övertygad om det. Jag tror nämligen att Ida samlade i sin ask inte enbart för egen del, utan också för eftervärlden. Kanske tänkte Ida på samma sätt som Söderköpings-Posten skrev år 1890, *"Den får ej förtigas"*. Vid den tanken känner jag nästan en skyldighet mot Ida att förmedla den berättelse, som hon så flitigt sparade till eftervärlden. Hennes ask berättar mycket mera om den tid hon levde i än om personerna i berättelsen.

Ida

Ida Johanna Carlsdotter föddes 1866 i en arbetarfamilj med många barn. Fadern var timmerman och familjen bodde i backstugan Udden på Bogstens ägor i Drothems församling. En backstuga var en liten, mycket enkelt och billigt byggd stuga ingrävd i en backe,

Ida Rydeberg 1866-1924

därav namnet. Femton år gammal var det dags för Ida att lämna backstugan för att försörja sig själv. Hennes äldre syskon arbetade som drängar och pigor och så blev det även för Ida. Hon fick tjänst som piga hos änkefruarna Middendorff och Dahl, vilka var döttrar till den förmögne grosshandlaren Munck i Söderköping. Han ägde handelsgården, som idag kallas Forsemanska gården vid Rådhusstorget. Änkefruarna Middendorff och Dahl bodde på Evertsholm i Drothems församling, men de flyttade år 1886 till Haga kvarter nr 20/21 i Söderköping. Ida fick fortsätta sin tjänst och följde de bägge förmögna änkefruarna till Söderköping. Haga kvarter nr 20/21 låg i hörnet av Nybrogatan och Skönbergagatan, den fastighet, som kallats Bengtssons hörna. Ida kom också att bo på Haga nr 20/21, förmodligen i något av gårdshusen.

Haga kvarter 20/21 och 18

Cirka fyrtio år senare skulle Idas dotter Olga bo och äga fastigheten på andra sidan Nybrogatan, Haga kvarter nr 18, som genom generationerna haft olika namn, Gröna går'n, Swärds hörna, Grybes hörna eller Irenes Gotthörna. Olga skulle vara gift med urmakare Swärd och på gården skulle deras automobil stå. Tänk om Ida kunnat se in i framtiden, vilken svindlande tanke hade det inte varit för henne. En automobil! En vagn som kunde köras utan häst! Ida hade hört talas om sådana men aldrig sett någon. Den första bilen i Sverige visades på en industrimässa i Göteborg 1891.

Emil

Emil Rydeberg hette en ugn man, som uppvaktade Ida. Tyvärr finns det inte något foto på Emil. Det skulle med all säkerhet Ida sparat i sin ask. Emil skrev sitt namn så här:

Emils föräldrar var skrivaren/bokhållaren Carl August Rydeberg och hans hustru Johanna Charlotta. Han växte upp i Rydebergsstugan (Kalle mä pipas stuga) under mycket fattiga förhållanden. Emil föddes 1859 och var äldst i en syskonskara på fem barn, två bröder och tre systrar. Fadern var missbrukare och i församlingsböckernas husförhörslängd har prästen skrivit en anmärkning om Emils far, *"oordentligt supigt lefnadssätt"*. I S:t Ragnhilds Gilles årsbok 2014 kan man läsa om Rydebergarna och hur de levde.

Rydebergsstugan

Fjorton år gammal efter sju terminer, skrevs Emil ut från folkskolan med goda betyg. Hans

starka ämnen var *”Stafning, Renläsning, Skrifvning, Katekesen och Bibliska Historian”* medan *”Linearteckning och Räkning”* var hans svaga. I sång fick Emil enbart betyget b, vilket är förvånande, eftersom han senare omnämns *”... varit särskildt begåfvad i musikaliskt hänseende och deltagit såsom förste tenor i quartettsång i härvarande arbetareförenings sångkör”*. Emil gjorde dessutom succé när han sjöng Erik i Värmlänningarna på arbetarförenings scen i Söderköping. Var Emil möjligen i målrottet när han sjöng upp för sitt betyg i sång eller hade han mothåll av sin sånglärare? Hösten 1874 flyttade Emil hemifrån och började i lära hos bleckslagerimästare Nylander i Söderköping, men redan vid juletid blev han sjuk och återvände till föräldrarna i Rydebergsstugan.

Den 4 mars 1875 blev Emil Rydeberg häktad av stadsfiskal J.W. Bergström i Söderköping. Brottet han misstänktes för var *”olofligt tillgrepp”*. Häktescellen i Söderköping var belägen i Rådhusets källarvalv där femtonårige Emil fick sitta i två dygn innan han *”... upphemtad inställes i närvaro af åklagaren bemålde Bergström och målsegaren hustrun Wilhelmina Lundgren för rannsaking”*. Han anklagades för att ur Wilhelmina Lundgrens ficka ha tagit en portmonnä innehållande 12 kronor och 82 öre, bestående av en tiokronorssedel och två enkronesedlar och resterande i silver- och kopparmynt. Tillgreppet ska ha skett i Lindners salubod i grosshandlare Muncks handelsgård (idag Forsemanska gården) vid Rådhusorget.

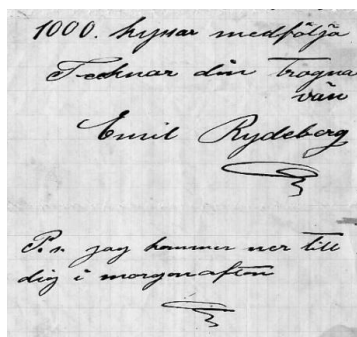
Emil nekade till anklagelserna och fick stanna i häktet i Rådhuskällaren i ytterligare två dygn, innan han den 8 mars åter hämtades upp för fortsatt rannsaking. Efter fyra ensamma dygn i Rådhusets källarvalv var förmodligen Emil ganska ”mör” och erkände tillgreppet av portmonnä, dock inte ur någon ficka utan liggande på disken, vilket också styrktes av ett vittne. Emil dömdes *”att för första resan snatteri böta 25 kronor, vilka böter kronan tillfalla och skall han nu ur häktet lösgifvas”*. Tjugofem kronor i böter var ett svindlande stort belopp och det sammantaget med att Emils far två veckor tidigare fått böta 10 kronor *”för fylleri å allmän gata härstädes”* försatte familjen Rydeberg i ett mycket svårt läge. Svälten var nära. Emil var vid tillgreppet inte ensam, utan trettonårige gossen Carl Leonard Rydström var också delaktig men på grund av hans låga ålder blev straffet: *”... gossen Rydström skall för sin visade vanart af sina föräldrar hemma i huset med aga rättas...”*

I ett prästbetyg till Rådhusrätten skrev kontraktsprosten doktor C. Petrelli om Emil: *”Emil August Rydeberg född den 5. November 1859 (femtio nio) i Drothem, eger försvarlig Christendomskunskap och är ännu icke beredd till H.H. Nattvard, är härstädes mantalskrifven. Mot hans frejd har hos Pastors Embetet intet klander blifvit anfördt, varder härmed på begäran intygadt, emedan han nu uppgifves vara häktad för olofligt tillgrepp i Söderköping”*

Plåtslagerimästare Johan Fredrik Nylander, som var en godhjärtad människa, lät Emil komma tillbaka som plåtslagerilärling, trots hans eskapader och Emil flyttade åter till Haga kvarter nr 50. Kyrkan med prosten doktor Petrelli i spetsen var dock inte lika godhjärtad. Emil fick avbryta sin konfirmationsundervisning och komma tillbaka ett år senare för att "... beredas till första nattvardsgången".

Ida och Emil

I Idas svarta ask finns många slitna och smått trasiga brev, vilka har lästs och tummats om och om igen. Ida har säkerligen i fotogenlampans sken, när barnen somnat, många gånger läst breven och försjunkit i tankar och minnen. Trots att Ida och Emil båda bodde i Söderköping, inte långt ifrån varandra, så brevväxlade de flitigt. Ida och Emil hade bara fyra år i folkskolan, men breven är ändå välformulerade och skrivna med en driven handstil. Breven är känslomässiga och innehåller allt från ungdomlig sprallig glädje till den allra djupaste sorg och tragedi. Att Emil var förälskad i den vackra pigan Ida Carlsdotter på Haga 20/21 går inte att ta miste på. Emil avslutade ett av breven med:

Brev till Ida från Emil 1886

"... 1000 kyssar medfölja. Tecknar din trogne vän Emil Rydeberg. P.S. jag kommer ner till dig i morgonafven" och Ida besvarade Emils brev: "Min innerligt lilla kära Emil"

Deras kärlek växte sig allt starkare men Ida, som var djupt religiös, kände sig ändå olycklig och sorgsen. Hon skrev till sin Emil:

"... far mina tankar med blixstens hastighet till dig. Du som för mitt hjerta blifvit så dyrbar men oaktat detta så är jag ändock olycklig och du vet nog orsaken till den sorg som här i mitt sinne bor. Jag har vänt bort ifrån Guds bud och ändock går jag och gäller som en kristen för människors ögon. Men Gud som ser i det fördolda han vet hvad jag nu är, en i synd och last fallen. Gud ser och vet allt hvad vi brutit men ett hopp står mig ännu åter, ty jag vet att Gud icke vill någon syndares död utan att han omvänder dig och ännu är det ej försent att bryta upp med syndavanan och kära Emil vi skola försöka att bedja Gud om hjälp ty af oss sjelfva förmår vi icke motstå synden..."

Ida var konfirmerad och hon var en duktig konfirmand, som kunde Luthers lilla katekes på sina fem fingrar och vid prästens husförhör hade Ida alltid fått bästa betyg. Hon visste vad Gud förbjuder i sjätte budet. Ida kände dessutom flera av personerna som antecknats i Drothems Husförhörsbok "Förteckning å personer, uteslutna från H.H. Nattvard". Personerna i förteckningen här nedan är alla unga kvinnor och anledningen till att de är uteslutna från Herrens Heliga Nattvard är: "ej absolverad för brott mot 6te budet". Det vill säga de var ännu inte förlåtna, för att de fött barn utom äktenskapet. Oäkta barn!

Förteckning å personer, uteslutna från H. H. Nattvard.				
Hemvist.	Namn och yrke.	Anledningen.	Födelse-	
			år.	mån. o. dag.
Lund Stornäs	Maria Lovisa Lindqvist. Hushållerska. 91 2/2.	Ej absolverad för brott emot 6 ^{te} budet.	1859.	23/6.
Skänningstad. Petersborg.	Maja Lena Hertzman. Enka.	J ^e . J ^e . J ^e .	1843.	23/7.
Karlsborg. Öre Duffkullen.	Ana Sofia Stenman. hem. dotter.	J ^e . J ^e . J ^e .	1848.	31/10.
Lund. Petersborg.	Johanna Charlotta Andersdot. Piga.	J ^e . J ^e . J ^e .	1865.	29/6.
Alboza. (Jockneå).	Carolina Wilhelmina Andersson. Piga.	J ^e . J ^e . J ^e .	1867.	23/5.
Lund. Luddby (Jockneå).	Ana Charlotta Andersdot. hem. dotter. flyttad.	J ^e . J ^e . J ^e .	1868.	19/2.
Loddbj.	Emma Christina Andersdot. Piga.	J ^e . J ^e . J ^e .	1867.	16/2.
Marichof.	Maria Christina Andersson. hem. dotter.	J ^e . J ^e . J ^e .	1870.	7/9.

Husförhör-Bok Drothems församling 1891-1895

Man kan undra var alla männen är? I juridisk mening var det inte längre straffbart att föda utomäktenskapliga barn, men kyrkan var fortfarande sträng. Praktiskt och ekonomiskt var det också en katastrof för en ung kvinna att "hamna i olycka", som det hette. Den oro Ida uttryckte i brevet var således verkligen befogad.

Emils brev är mera lättsamma, inte tyngda av Gud, synd och straff. Han såg inga problem, utan han visste att han älskade sin Ida och inte skulle överge henne. Emil skrev:

"Älskade Ida! Jag måste meddela dig några rader min lilla älskling om jag derigenom kan uppmuntra dig någon smula, ty jag såg att du var ledsen i afton men mina ord äro få. Jag kan i ord ej uttrycka den känsla och den kärlek som jag har till dig, men ett ädelt och oppriktigt hjerta slår ständigt för dig, ty ingen falskhet har fått plats deri"

Den 13 augusti 1887 skrev Emil ett brev där han friade till Ida. Han ville att de "tu ska bli ett". Men de var båda fattiga, hur skulle de få råd att gifta sig? Emil bodde fortfarande hos sina föräldrar i Rydebergsstugan och Ida hos änkefruarna på Haga nr 20/21. Emil avslutade det långa friarbrevet:

*Söderköping den 13/8 87.
"Åskade Ida!"*

"... jag vill nu öfverlemnna resten till Gud. Vi träffas i qväll. En hel kappe kyssar medfölja hvilken budet på tillsägelse har lemnat uti förstugan. Om du inte skulle hitta dem så skall jag hjälpa dig att laga reda på dem i qväll. Tecknar din tillgifne vän Emil Rydeberg"

Den här augustikvällen 1887 tror jag att Gud styrde så att Emil och Ida blev gifta. Nio månader senare den 20 maj 1888 föddes nämligen min mormor Olga. Ida och Emil fick alltså bråttom till prästen för att ta ut lysning, trots att de egentligen inte hade råd att gifta sig. Ida fick sluta att tjäna piga hos änkefruarna Middendorff och Dahl och Emil fick ta sig ett extra arbete som lykt-tändare, för att de skulle ha råd med en egen bostad.

Emil arbetade alltså som plåtslageriarbetare på dagarna och på kvällarna gick han runt och tände de vackra lyktorna i staden. Emil och Ida bosatte sig i Hospitalskvarteret nr 44, vilket är den hållgård på Munkbrogatan 10 där Madickenfilmerna spelades in. Ida kunde nu sluta oroa sig för synd och straff och kanske till och med känna glädje över att det sparkade i magen. Efter att lilla Olga föddes flyttade familjen till Bergs kvarter nr 1 i Söderköpings västra utkant och snart var det dags för Olga att få en lillebror, som fick namnet Emil efter sin far.

Lyktor Storgatan

Ida och Emil var inte bortskämda. De hade båda vuxit upp i stor fattigdom. Att ha tak över huvudet, mat på bordet och kläder på kroppen, vad mera kunde man begära? Eller som Emil uttryckte det i friarbrevet till Ida:

"Jag är fattig men ändå rik ty jag har fått ett förnöjdt sinne och jag hoppas att om du är likatänkande med mig i den saken, vi skola blifva lyckliga med hvarandra."

Allt verkade nu ha blivit så bra... det var då det hände!

Tragedin

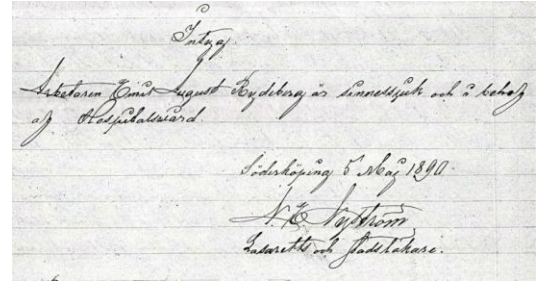
"Intyg

Arbetaren Emil August Rydeberg är sinnessjuk och i behof af Hospitalsvård.

Söderköping 5 Maj 1890

N.E. Nyström

Lasarets och Stadsläkare"

En kall decemberdag 1889 hade Emil tillsammans med sina sångarbröder från arbetarföreningens sångkör sjungit vid en begravning. Barhuvad och tunt klädd hade han stått ute i blåst och kyla. Strax därefter blev Emil sängliggande i influensa, som utvecklade sig till lunginflammation. Innan antibiotikan fanns var lunginflammation en allvarlig sjukdom, som skördade många liv, även unga. Emil svävade mellan liv och död. Samtidigt var Ida höggravid och skulle i mars föda en lillebror till Olga. Senare på våren tillfrisknade Emil från influensan och lunginflammationen men var då helt orkeslös och led av en fruktansvärd ångest och talade ständigt om att han skulle dö. Doktor Nils Engelbrekt Nyström, som var Stads- och Lasaretsläkare i Söderköping, vårdade Emil i hemmet under sjukdomstiden. Intyget, som Dr Nyström skrev om Emils sinnessjukdom, skickades till Söderköpings Fattigvårdsstyrelse och ett sju sidor långt, mycket detaljerat utlåtande om Emils tillstånd och sjukdomshistoria sändes till Vadstena hospital. Doktor Nyström skrev:

"Han anser sig vara döende af lungrot, säger att bröstet är alldeles tomt och att han ej har någon andedrägt, att luften hos honom ej går ut och in genom munnen. Då ångesten är stor ropar han: Jag dör, jag dör! Den sjuke har efter influensa i wintras haft en allmän fysisk och cerebral neurastheni, samt en allmän lungkatarr, hwaraf spår qwarstår. Förutgående sinnessjukdom har han ej haft."

Neurasteni är enligt Wikipedia en diagnos, som användes under decennierna kring skelskiftet 1800/1900 och symptombilden liknar i mycket det som i dag kallas utmattningsdepression.

Redan dagen efter att Doktor Nyström skrivit intyget om Emil publicerade Söderköpings-Posten nyheten och kryddade dessutom historien med ett illasinnat rykte. Ida tog mycket illa vid sig och skrev senare en insändare i Söderköpings-Posten.

Svagsint har en ung arbetare Emil Rydeberg härstädes blifvit, hvarför han har intagits å härvarande lasarett. Om några dagar skall han afföras till Vadstena hospital. Ett rykte vill veta att hans hustru hängifvit sig åt baptismen, och att detta skulle ha menligt inverkat på mannens själstillstånd, så mycket mera som han en längre tid äfven varit kroppsligt sjuk.

Söderköpings-Posten
Tisdagen den 6 Maj 1890

Tisdagen den 6 maj 1890 togs Emil in på Söderköpings lasarett och sattes i "dårcellen". Återigen var han inlåst i en cell. Den här gången var det inte häktescellen i Rådhusets källare utan "dår-cellen" på Söderköpings Lasarett. Samma kväll hade Ida varit uppe vid lasarettet för att träffa sin Emil men blivit avvisad av vaktpersonalen. Emil var panikslagen och ångestfylld men redan första natten i cellen lyckades han... Söderköpings-Posten får berätta:

Rymd ur dårcell. Arbetaren Emil Rydeberg, omtalad i förra tidningsnumret som sinnessjuk, intogs i tisdags å dårcellen i härvarande länslasarett. Under påföljande natt, då vaktkarlen sof i rummet utanför cellen, praktiserade Rydeberg sig ut, hvilket tillgick på så sätt, att han uppsteg på ett bord, å hvilket han äfven lagt sängkläderna, och lyckades derigenom nå en högt upp sittande fönstervertil genom hvilken han kröp ut. R. begaf sig till sitt hem i staden och har i dag afförts till Vadstena hospital.

Söderköpings-Posten
Fredagen den 9 Maj 1890

Emils frihet blev inte långvarig. Redan tidigt på fredag morgon den 9 maj knackade det på dörren hemma på Bergs kvarter nr 1.

Utanför dörren stod två vaktkarlar och på gården väntade en vagn med förspänd

häst. Trots motstånd sattes Emil upp i vagnen och den långa resan mot Vadstena påbörjades. Det här var sista gången Ida såg sin Emil och sista gången barnen såg sin far.

Vadstena

Fattigvårdsstyrelsen i Söderköping hade sänt en ansökan till:

"Direktionen för Wadstena hospital. Med bifogande af de uti § 25 af Kongl Majts nådiga stadgar angående sinnessjuka den 2 November 1883 föreskrifne handlingar, får fattigvårdsstyrelsen uti Söderköping härmed ödmjukast göra ansökan om, att sinnessjuka Arbetaren Emil August Rydeberg måtte till vård å hospitalets tredje klass blifva intagen, och får fattigvårdsstyrelsen meddela, att han nu i afvaktan på Direktionens beslut intransporteras till Länslasarettets i Wadstena afdelning för sinnessjuka"

Målet för Emils långa resa med häst och vagn över östgötaslättan var alltså sinnessjukavdelningen på Länslasarettet i Vadstena. När plats senare kunde erbjudas skulle Emil flyttas över till Vadstena hospitals "tredje klass för sinnessjuka." Hospitalsvården på den här tiden var indelad i tre klasser. Tredje klass var avsedd för obemedlade patienter, för vilka fattigvården betalade. I hospitalets tredje klass sov patienterna i sovsalar med upp till åtta patienter i varje sal och maten var av betydligt sämre kvalitet än i de övriga klasserna. Förutom de tre klasserna fanns på Vadstena hospital ytterligare en lyxklass för "wansinnige personer af de mera bildade folkklasserna." Det finns mycket att läsa om hospitalsvården på den här tiden. Det är en intressant men

skrämmande läsning som visar, att man inte blev friskare av att vårdas på ett hospital på 1800-talet, utan oftast tvärtom. Det fanns ett talesätt "en gång Wadstena, alltid Wadstena". Man behöver inte ha mycket fantasi för att förstå, att detta var så nära helvetet man kunde komma.

Breven till och från Vadstena

På kvällen samma dag som Emil rest skrev Ida ett brev till honom. Det är ett kärleksfullt brev, skrivet med ömhet och omtanke, men den största delen handlar om Gud. Ida skriver:

"... om vi inte hade vår Gud att kasta vår sorg och bekymmer på så vore vi alldeles förbi men Gud är god han uppehåller oss med sin godhet. Barnen helsar sin lilla pappa och önskar att pappa skall tro att han blir frisk så vi snart få honom åter. Emil jag har gråtit så mycket för att jag ej får vara hos dig..."

Postgången till Vadstena tog tre dagar och Emils svar kom redan torsdagen den 15 maj 1890.

Min Älskade Ida och
mina små barn jag
får så mycket tacka
för brefvet det var
kärkommet, men du
kan aldrig tro hvad
jag less efter hem-
met jag är mycket
dåligare nu än då
jag reste hit så jag
kommer nog aldrig
hem mera det känns
bittert att ej få vara
i sitt hem men jag
hoppas Gud skall
hjälpa mig igenom
till ett bättre ställe
du om du kan få

Brev till Ida 15 maj 1890. Sidan 1

tillfälle att komma
ifrån så var snäll
och res hit till mig
ty jag vill ännu en
gång tala vid dig
snälla du skulle
Gud laga mig här
ur tiden så mins
hvad jag bedit om
att jag vill blifva begravd
ver hemma i Söder-
köping helsa alla
föräldrar syskon
samt vänner skrifv
snart
Tecknar Emil

Brev till Ida 15 maj. Sidan 2 och 3

Det förhållande för minnens
Jag Rydberg Skrifv
han är precis bekant
Jag när han kom hit
Kamratskåp

Emil skrev:

"Min Älskade Ida och mina små barn. Jag får så mycket tacka för brefvet. Det var kärkommet men du kan aldrig tro hvad jag less efter hemmet. Jag är mycket dåligare nu än då jag reste hit så jag kommer nog aldrig hem mera. Det känns bittert att ej få vara i sitt hem men jag hoppas Gud skall hjälpa mig igenom till ett bättre ställe. Du om du kan få tillfälle att komma ifrån så var snäll och res hit till mig ty jag vill ännu en gång tala vid dig. Snälla du skulle Gud laga mig här ur tiden så mins hvad jag bedit om att jag vill blifva begravven i Söderköping. Helsa alla föräldrar, syskon samt vänner. Skrifv snart.

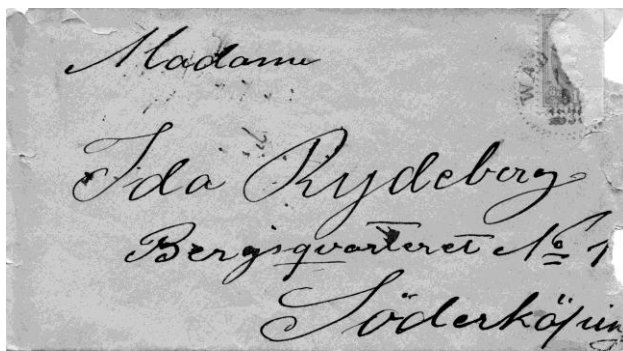
Tecknar Emil"

Posten till och från patienterna censurerades av Lasarettsläkaren. Så här kommenterade han Emils brev:

"Det förhåller sig naturligtvis ej som Rydeberg skrifver, han är pricis likadan som när han kom hit.

Lasarettsläkaren"

Tisdagen den 20 maj 1890 fick Ida ett kort brev från Emil.

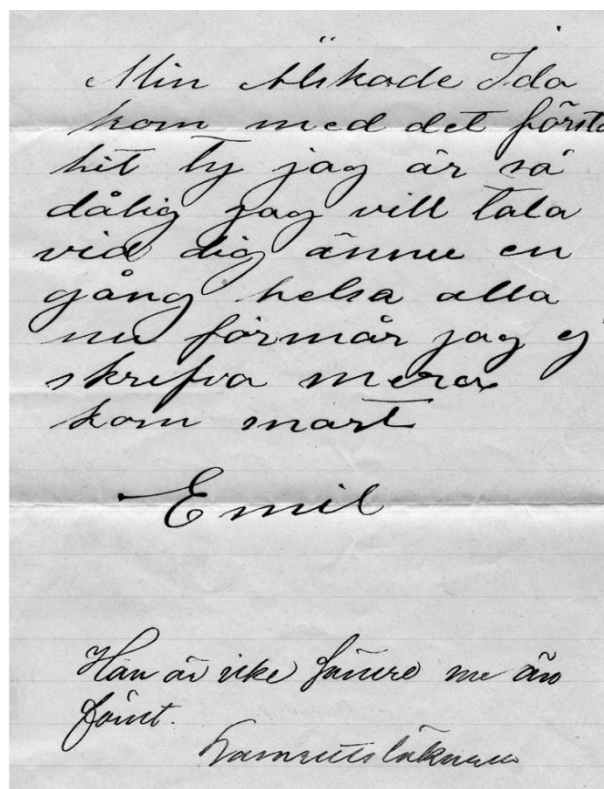
Brev från Wadstena 20 maj

"Min Älskade Ida kom med det först hit ty jag är så dålig. Jag vill tala vid dig ännu en gång. Helsa alla. Nu förmår jag ej skrifva mera. Kom snart. Emil"

Även det här brevet var censurerat av Lasarettsläkaren, som skrev:

"Han är icke sämre nu än förut.

Lasarettsläkaren"

Brev 20 maj 1890

Emil var desperat och kände att mentalsjukhuset enbart gjorde honom sämre. Han måste få träffa Ida, men själv satt han bakom lås och bom och hade ingen möjlighet att ta sig till Söderköping. Ida måste komma till honom och det hastade, "... kom med det första hit ty jag är så dålig..."

Men vad skulle Ida tro, hur stod det egentligen till med Emil? I båda breven hade Emil skrivit att han enbart blev sämre, medan lasarettsläkaren samtidigt skrev att Emil inte var sämre. Vilket var riktigt? Hur skulle Ida kunna ta sig till Wadstena? Järnvägen hade ännu inte kommit till Söderköping. Kanalbåt till Motala, ja kanske? Annars var det häst och vagn, som gällde. Och bar-

nen, var skulle hon göra av lille Emil två månader gammal och Olga snart två år? Så var det kostnaden, under Emils sjukdom hade familjen inte haft någon inkomst, utan skulderna hade bara växt. Ida hade säkert inte råd att resa. Nej, det blev ingen resa till Vadstena för Ida.

Lördagen den 31 maj knackade det på dörren. Ida öppnade med lille Emil på armen och Olga stod bredvid och höll mor i kjolen. Det var pastor Lidberg i prästkrage och svart rock. Han bad att få komma in. De satte sig på pinnstolarna i köket och pastor Lidberg meddelade Ida att hennes make Emil Rydeberg avlidit tre dagar tidigare, den 28 maj.

Vad hade hänt? Söderköpings-Posten får berätta:

Söderköpings-Posten den 6 juni 1890

Ett influensans offer. Vid sistlidne jultid — under influensans dagar — insjuknade härstädes, bland andra, äfven arbetskarlen Emil Rydeberg. Han var ung och lefnadskry, hvarför sjukdomen hade ett godt stycke göra innan den unge mannen ville ge med sig. Men så öfvergick sjukdomen till lunginflammation och Rydeberg måste intaga sängen. Längre sväfvande mellan lif och död gick dock R. segrande ur striden — men hvilken seger! Vansinnets demon hade nu famnat den fordom kraftige mannen och förståndets ljus hade släckts. Efter någon tid — såsom vi förut omtalat — fördes R. till härvarande lasarett, der han, tills plats å Vadstena kunde beredas honom, skulle åtnjuta tillfällig vård. Efter ett par dygns dervaro rynde han en natt genom att hoppa ut genom ett fönster och begaf sig till sitt hem.

Strax efter blef Rydeberg sänd till Vadstena, der han å lasarettets hospitalsafdelning blef intagen. I lördags ingick under rättelser att mannen aflidit. Hans död lär dock icke inträffat på ett naturligt sätt, enligt hvad V. L. T. meddelar:

Rydeberg — säger tidningen — beredde

Rydeberg — säger tidningen — beredde sig den 27 sistl. maj tillfälle att rymma från lasarettets hospitalsafdelning och begaf sig skyndsamt Motala-landsvägen framåt. Han eftersattes nästan genast af ett par åkande, men upphans först vid Skeppstad och lyftes efter något motstånd upp på vagnen för att anträda återfärden. Uppkommen på åkdonet drog han upp en flaska och innan man kunde hindra honom, drack han ur dess innehåll, som befans vara en sömndryck. Portionen var för stor för den stackars mannen och straxt efter återkomsten uppgaf han andan och blef sålunda fri från sina lidanden.

Här har man väl fullt fog för framställning af frågan:

Hvar hade den vansinnige mannen erhållit sömndrycken?

Denna fråga kommer nog, hoppas vi, att på ett tillfredsställande sätt besvaras af den afidnes läkare eller vårdare. Den får ej förtigas.

*

Från Vadstena transporterades Rydebergs lik hit, enligt enkans önskan, och i tisdags e. m. fördes det till sitt sista hvilorum. Den afidne hade varit en stöttepinne i härvarande arbetareförenings sångkör, och till grafven följdes han därför af fordna föreningsbröder, som med sitt sista afsked helsade den hänsofne med musik och sång.

Söderköpings-Posten den 6 juni 1890

"Sömndrycken"

Emil måste ha insett hur små chanserna var att ta sig hela långa vägen till Söderköping. Utan ett öre på fickan och förrymd i sjukhusets kläder kunde Emil inte förvänta sig någon hjälp med skjuts, mat eller logi. Tvärtom, folk var nog mera benägna att kalla på landsfiskalen när de såg honom. Han var dessutom svag och orkeslös efter sin långvariga sjukdom. Men Emil hade ännu inte gett upp. Han måste bort från mentalsjukhuset, som gjorde honom allt sämre. Bära eller

brista! Emil var förberedd på att rymningen skulle kunna misslyckas. Han hade ett alternativ, nämligen sömndrycken.

Mentalvården på 1890-talet innehöll inte mycket vård och behandling utan var mera en fråga om förvaring. Medicinering med lugnande och sömngivande medel var vanlig och många patienter var mer eller mindre neddrogade. Ett av de läkemedel som användes var kloral (chloral). Enligt sjukjournalen behandlades även Emil med kloral, vilket han möjligen var påverkad av när han skrev sista korta brevet till Ida. För att få en dämpande och lugnande effekt av kloral var doseringen delar av ett gram och redan ett till två gram hade en sömngivande effekt. Emil hade en hel flaska!

Söderköpings-Posten krävde att få ett tillfredsställande svar från Emils läkare eller vårdare på frågan: *”Hvar hade den vansinnige mannen erhållit sömndrycken?”* Jag har inte funnit något svar på frågan i Söderköpings-Posten, inte heller någon uppföljning av artikeln. Men bland Emils journalhandlingar finns en rapport över händelseförloppet den ödesdigra dagen 28 maj 1890 med svar på frågan hur han fick tag i sömndrycken. Rapporten lyder:

”Den 28 på eftermiddagen vistades Rydeberg ensam ute på promenadgården. Åt samma gård vetter ett fönster till ett rum, der inga patienter vistas. Detta fönster stod litet på glänt fästadt med en fönsterhake. Genom fönstret såg han en vanlig ytterrock tillhörig en annan patient hänga. Efter hans egen utsago räknade han ut att om han toge denna rock på sig i stället för den inrättningen tillhöriga, skulle han icke kännas igen såsom förrymd patient och således kunna få komma hem till sin hustru efter hvilken han längtade. Han gick in genom fönstret och tog rocken på sig. Men i samma rum stod på golvet i en vrå tvenne medicamentsflaskor den ena signerad med ”chloral” och innehållande en rätt betydande quantitet. Flaskan stoppade han på sig. Därefter klängde han upp på ett inåt gården utskjutande tak och derifrån upp på det gården omgifvande höga planket och hoppade ned i marken. Han hade dock blifvit sedd och eftersattes. Påträffades med åkdon en half mil utom staden och återfördes åkande till sjukhuset. Under vägen observerades att han satte en flaska för munnen och drack derur. Denna fråntogs honom men hade han då hunnit tömma i sig rätt mycket af dess innehåll. Hemkommen och införd i sitt rum syntes han snart röna inverkan af chloralen. Bud sändes till undertecknad som för tillfället icke var hemma utan på besök hos en familj i staden. Vid min ankomst till lasarettet var Rydeberg död.

A.W.”

Vem var A.W?

Rapporten är inte daterad och har varken adressat eller avsändare. Den är också något kryptiskt undertecknad med enbart initialerna A.W. I Vadstena församlings husförhörslängd 1886-96 och

i Svenskt Porträttsgalleri har jag funnit Lasarettsläkare Medicine Licentiat Axel Herman Wallin. Han var lasarettsläkare på Vadstena lasarett åren 1872-1904. Det var alltså lasarettsläkare Axel Wallin som censurerat Emils brev, så att Ida inte förstod hur illa det stod till med honom. Det var också Axel Wallin som på sitt sjukhus med många självmordsbenägna patienter förvarade medicinflaskor åtkomligt för patienterna. Medicinflaskor *"innehållande en rätt betydande quantitet"* med chloral, det vill säga *"sömn dryck"*.

Enligt Lasarettsläkare Axel Wallins dödsattest över Emil var dödsorsaken hjärtförlamning, men vad som förorsakade hjärtförlamningen, överdos av sömnmedel, nämns inte. Var möjligen den riktiga dödsorsaken, självmord, besvärande för Axel Wallin? På hans sjukhus var nämligen självmord en vanlig dödsorsak. Emil skrevs in som patient nummer 66 den 9 maj. Nitton dagar senare var han död, genom en överdos sömnmedel. Patienten nummer 67 togs in den 11 maj. Tjugofem dagar senare var hon död, genom hängning. *"Hängde sig under natten"*.

Lasarettsläkaren
Axel Wallin

Det är lätt att bli upprörd över hur Lasarettsläkare Axel Wallin behandlade sina patienter. Idag hade han utan tvekan kvalificerat sig för en anmälan till IVO (Inspektionen för Vård och Omsorg), dit även privatpersoner kan anmäla brister inom vård och omsorg. Men på 1890-talet fanns inte IVO och möjligen ansågs Axel Wallin som en duglig läkare i 1890-talets mentalvård, även om hans beteende upprör oss idag.

"Knappa omständigheter"

Döde:

Arbetaren Emil Aug. Rydeberg i Bergsqv. 1, d. 28 Maj, 30 år, 6 mån. och 23 dagar gammal.

Söderköpings-Posten. Tisdag den 3 juni 1890

Mannen efterlemnar hustru och två små barn i knappa omständigheter.

Söderköpings-Posten. Tisdag den 3 juni 1890

Den 3 juni 1890 hedrade Arbetareföreningens sångkör i Söderköping återigen en avlidne föreningsbroder med sång. Det var mindre än ett halvår sedan kören, en ruggig vinterdag, sjöng på kyrkogården i Söderköping. Då deltog även Emil Rydeberg, nu var det honom de hedrade.

Ida och Emil hade varit fattiga hela livet men haft livets nödtröft och varit nöjda med det. Men nu efter Emils död var familjen utblottad eller som Söderköpings-Posten uttryckte det *"i knappa omständigheter"*. Under Emils sjukdom hade familjen inte några inkomster och skulderna växte.

Bouppteckningen efter Emil visade en brist på 248 kronor och 67 öre. En hel förmögenhet. Som jämförelse kan nämnas att boets samlade tillgångar, möbler, husgeråd, gångkläder etc. värderades till 106 kronor och 45 öre och den värdefullaste ägodelen var en klädd soffa värderad till 20 kronor. Ida sökte aldrig och erhöll heller aldrig någon hjälp från fattigvården, men familjen räknades ändå av fattigvårdsstyrelsen till *"fattige personer inom Söderköpings Stad"* som erhöll julgåvor. Till jularna fick Ida och barnen: kronor 3:-, socker ½ kg, kaffe ½ kg, fläsk 1 kg, rågmjöl 17 kg, hvetemjöl 2 kg.

Hur kunde då Ida ha råd att fotografera sig och barnen? Svaret tror jag heter Frida Nylander. Frida var dotter till Emils arbetsgivare bleckslagerimästare Nylander och hon drev en fotoateljé vid Hagatorget i Söderköping fram till 1897, då Frida Nylander blev prästinnan Frida Derwinger i Skönberga församling. Frida kände alltså familjen Rydeberg och deras tragiska öde väl och förmodligen fotograferade hon Ida och barnen till ett förmånligt pris. I fotoateljén fanns dessutom en garderob, där kunderna kunde klä upp sig med lånade kläder.

Ida Rydeberg med barnen Olga och Emil

Idas insändare i Söderköpings-Posten

Ida var tjugofyra år gammal när hon lämnades ensam med två små barn, *"i knappa omständigheter"*. Hon var ångerfull för att hon inte besökt sin Emil i Vadstena, som han bett henne om i breven. Söderköpings-Posten hade dessutom sårat Ida djupt genom påståendet att hon var orsak till Emils sjukdom. Trots sin djupa sorg och saknad samlade Ida ändå kraft till att skriva den här välformulerade insändaren i Söderköpings-Posten:

Med anledning af en i eder tidning n:o 36 förrekommade notis om arbetaren Emil Rydebergs svagsinhet, dervid äfven undertecknad blef indragen, får jag härmed afgifva följande förklaring. Det rykte, som förkunnat att jag hängifvit mig åt baptismen är helt och hållet gripet i luften, så vida man icke anser det vara omöjligt att vara en sann kristen utan att på samma gång vara baptist. Min mans sjukdom härleder sig för öfrigt enligt läkarens utsago från influensan, hvadan ryktet äfven i detta stycke farit helt vilse, då det förkunnat, att jag skulle kunna hafva att förebrå mig hans sjukdom.

Högaktningsfullt
Ida Rydeberg.

Idas insändare i Söderköpings-Posten

Enkelt och fattigt folk skulle på Idas tid inte ifrågasätta överheten. Auktoriteter hade alltid rätt. Mot den bakgrunden är det förvånande och imponerande, att Ida så grundligt tillrättavisade Söderköpings-Posten. Det visar att hon måste ha varit en kraftfull kvinna.

Redan ett halvår efter att Ida blivit änka fick hon anställning vid Söderköpings Brunn som baderska. Det var en anställning Ida hade resten av sitt liv. I samband med en högtidlig ceremoni den 29 juli 1923 då minnesstenen i Brunnsparken över doktor Olof Lagberg invigdes, utdelades också Patriotiska Sällskapets medaljer till trotjänare vid brunnen. Badintendenten professor Rudolf Almqvist höll tal till medaljörerna och under fanfarer, applåder och fyrfaldigt leve delades medaljerna ut. Ida Rydeberg erhöll Patriotiska Sällskapets större medalj i silver för långvarig och trogen tjänst vid Söderköpings Brunn. Ida hade då varit anställd vid brunnen i trettio-två år. Ida avled den 12 juli 1924, femtioåtta år gammal.

Ida Rydeberg 1922

Idas son Emil tröttande på "fattigsverige" och 1907, endast sjutton år gammal, emigrerade han till Amerikas Förenta Stater. Han återvände aldrig till Sverige och Ida såg aldrig mera sin son, men strax före sin död fick hon ett foto på sin sonson Rockwell Rydeberg född 1921 i Rockford Illinois, USA. Idas dotter Olga blev Söderköping trogen hela sitt liv och efter att hon blivit änka 1936 drev Olga rumsuthyrning i fastigheten Skönbergagatan 13 (Irenes gotthörna). På äldre foton syns skylten "**Rum**" på fasaden mot Skönbergagatan. Sångbegåvningen gick vidare i släkten, vilket Rockwell visade när han i amerikansk TV sjöng och spelade i en amatörtävling och vid ett besök i Sverige 1966 sjöng min mor Solveig duett med sin kusin Rockwell Rydeberg från USA.

Tack Ida för din ask och tack för att jag fick lära känna dig.

Uppsala i januari och februari 2015
Christer Eklund

